

พุทธทาสานุสรณ์

การประกอบโครงสร้างสังคม เพื่อความร่มเย็นเป็นสุข

โดย

ประเวศ วะสี

เอกสารนี้ ศ.นพ.ประเวศ วะสี ได้เขียนให้กับ สำนักพิมพ์ประวัติศาสตร์และสำนักพิมพ์สารธาร
เนืองในวาระครบ ๑๐๐ ปี ท่านพุทธทาสภิกขุ ซึ่งจะเผยแพร่ในเดือนมกราคม ๒๕๔๙ จึงขอให้
ใช้งานในวงจำกัดในช่วงที่สำนักพิมพ์ทั้งสองยังไม่พิมพ์เผยแพร่

สารบัญ

	หน้า
๑. ผู้จัดวางประทีป	๑
๒. โครงสร้างทางสังคมที่ไม่เอื้อเพื่อธรรม	๓
๓. สังคมที่ฐานล่างอ่อนแอ	๔
๔. สร้างฐานล่างด้วยอิฐ ๓ ก้อน	๖
๕. หลัก ๔ ประการในการสร้างสังคมสมบูรณ์	๘
๖. การพัฒนาโดยเอาพื้นที่เป็นตัวตั้ง คือจตุตถศาสตร์	๙
๗. ปัจฉิมกถา	๑๓

ผู้จุดดวงประทีป

ในสมัยพุทธกาลปรากฏบ่อยๆ ครั้นว่า เมื่อพระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมจบลง ผู้ฟังมักเปล่งวาจาว่า “ภาษิตของพระโคตมแจ่มแจ้งนัก เหมือนหงายของคว่ำ เหมือนจุดประทีปขึ้นในที่มืด”

ท่านผู้อุทิศตัวเป็นทาสของพระพุทธเจ้าก็เช่นเดียวกัน ที่เพียรพยายาม “หงายของที่คว่ำ” และ “จุดประทีปขึ้นในที่มืด” ท่านพยายามทำธรรมะให้เข้าใจง่ายและเข้าถึงได้ หลังอุปบัติการณแห่งความเป็น “พุทธทาส” สังคมไทยร่ำรวยขึ้นด้วยความอุดมของ “ภาษาคน - ภาษาธรรม” อันเป็นสื่อให้เข้าใจธรรม และเป็นสะพานทอดสู่ธรรม แม้คำว่า “ธรรม” เองซึ่งเป็นคำที่แปลก มีความหมายกว้างขวาง ไม่มีคำในภาษาอื่นเทียบเท่า ท่านก็นิยามให้เข้าใจและอ้างถึงได้ง่ายว่าคือ

๑. ธรรมชาติ

๒. กฎธรรมชาติ

๓. การปฏิบัติตามกฎของธรรมชาติ

๔. การได้รับผลจากการปฏิบัติตามกฎของธรรมชาติ

ธรรมชาติก็คือความไม่มีตัวตน มนุษย์ยึดมั่นในตัวตนจึงเป็นทุกข์

ท่านบัญญัติศัพท์ “ตัวกู - ของกู” ขึ้นเพื่อกระแทกใส่ความรู้สึกในตัวตนของมนุษย์ “ตัวกู - ของกู” กลายเป็นสัญลักษณ์อย่างหนึ่งของท่านอาจารย์พุทธทาส คำว่า “สูญญตา” หรือความว่างจากตัวตน ซึ่งมีในบาลี ท่านก็ไปขุดเพชรจากพระไตรปิฎก นำมาเผยแพร่จนติดปาก กฎของธรรมชาติคือ “อิทัปปัจจยตา” หรือความเป็นเหตุปัจจัย เป็นอีกเรื่องหนึ่งที่ท่านนำมาทำให้เด่น ที่ถ้าใครคิดเชิงอิทัปปัจจยตาได้ ก็จะมีปัญญาสว่างไสวสิ้นทุกข์ได้ เพราะเข้าใจว่าอะไรที่มีหรือเป็น ก็เพราะมีเหตุปัจจัยให้มีหรือเป็นเช่นนั้น ความเป็นเช่นนั้นเองหรือ “ตถตา” อันเป็นอีกคำหนึ่งที่ท่านนำมาสั่งสอนเป็นอันมาก เป็นคำอุทานด้วยปัญญาว่า “อ้อ มันเป็นอย่างนั้นเอง ตถตา ตถตา” หรือภาษาชาวบ้านว่า “ธรรมดาเนาะ” ชาวบ้านก็เข้าถึงความเป็นเช่นนั้นเองได้ โดยรู้ว่ามันเป็นธรรมดา หรือเป็นไปตามกฎของธรรมชาติเช่นนั้นเอง

ท่านทำนิพพานให้เข้าใจและเข้าถึงได้ง่าย นี่เป็นคุณูปการอันใหญ่หลวงของท่านอาจารย์พุทธทาสที่ควรจารึกไว้ เพราะก่อนหน้านี้ได้มีการทำให้นิพพานเข้าใจยากอยู่ห่างไกลไปไม่ถึง ท่านว่านิพพานคือความสงบเย็น เหมือนถ่านที่ร้อนแล้วดับเย็นลง ถ้าความร้อนแห่งการยึดมั่นในตัวตนดับลงเมื่อไรก็เย็นหรือนิพพาน ท่านว่าทุกคนเคย “นิพพานชิมลอง” กันมาแล้วทั้งนั้น เพราะเราไม่ได้เห็นแก่ตัวตลอดเวลา ยามใดที่เราไม่เห็นแก่ตัวเราก็สงบเย็นสบาย นั่นแหละนิพพานชิมลอง ถ้าเราพยายามทำให้ความสงบเย็นสบายเกิดบ่อยขึ้นและอยู่นานขึ้น เราก็จะเข้าใจนิพพานถาวรมากขึ้นทุกๆ ฉะนั้น ท่านจึงว่า “นิพพานอยู่ที่ปลายจมูก” หรือนิพพานอยู่แค่เอื้อม หรือ “นิพพานที่นี้และเดี๋ยวนี้” นิพพานเป็นโลกุตระธรรมหรือธรรมเหนือความเป็นโลก โลกุตระธรรมถูกทำให้เข้าใจว่าไม่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของคนในโลกหรือฆราวาส เป็นเรื่องของผู้นำเพญศีลภาวนาอยู่ตามป่าตามเขา ท่านอาจารย์พุทธทาสพยายามอธิบายว่านิพพานหรือโลกุตระธรรมเป็นของจำเป็นในวิถีชีวิตของคนที่อยู่ในโลกหรือในสังคมฆราวาส หรือโลกุตระธรรมจำเป็นสำหรับสังคม ยิ่งสังคมปัจจุบันที่เครียดและวิกฤต โลกุตระธรรมยิ่งจำเป็นที่จะช่วยให้มนุษย์พ้นจากวิกฤต

ท่านอาจารย์พุทธทาสเป็นคนใจกว้าง เห็นคุณค่าของศาสนาอื่นๆ ด้วย ท่านคิดว่าศาสนาต่างๆ ล้วนสอนให้คนเป็นคนดี โดยวิธีเห็นศาสนาต่างๆ อาจจะดูต่างกัน แต่หัวใจของทุกศาสนาคือการยกระดับจิตใจให้สูงกว่าโลกทางวัตถุ ก็คือสูงกว่าวัตถุนิยม ท่านได้มอบปณิธานไว้ ๓ ประการคือ

๑. ขอให้ศาสนิกของทุกศาสนาเข้าถึงหัวใจของศาสนาของตน
๒. ขอให้มีความร่วมมือระหว่างศาสนา
๓. ขอให้ช่วยให้มนุษย์ถอนตัวออกจากวัตถุนิยม

ถ้าเข้าถึงหัวใจของศาสนาของตน แล้วก็เป็นเรื่องที่จะร่วมมือกันได้ เพราะทุกศาสนาล้วนเน้นเรื่อง **ทาน ศีล ภาวนา** ทาน ศีล ภาวนา คือวิถีชีวิตที่พัฒนาจิตใจให้สูงขึ้น ไปพ้นจากการติดอยู่ที่การแสวงหาความสุขทางวัตถุหรือความสุข

ท่านอาจารย์พุทธทาสได้สร้าง “**สื่อธรรม**” ไว้เป็นจำนวนมากมโหฬาร ถ้าคนทั้งหลายได้อ่านพุทธทาสธรรมเป็นประจำจะเกิดความสุขอย่างประหลาด ทำให้ตัวเบา เป็นอิสระ มีความสุข มีความสว่างไสว เห็นทางไป เพราะทุกคำสอนของท่านล้วนมุ่งลัดตัดตรงสู่อิสราภาพ หรือการหลุดพ้นจากความบีบคั้นของการยึดมั่นในตัวตน โดยธรรมชาติคนทุกคนมี “**เครื่องรับ**” (receptor) ธรรมอยู่ในตัว แต่ลัทธิวัตถุนิยม - บริโภคนิยม - เงินนิยม (วบง.) ได้บดบังหรือทำลาย “**เครื่องรับธรรม**” ของมนุษย์ลงจนหมดสิ้น เมื่อไม่มีเครื่องรับธรรม พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ หรือพระเจ้าก็ไร้ความหมาย โปสท์หรือพระเจดีย์ก็เป็นเพียงซากอิฐ ซากปูน พระพุทธรูปก็กลายเป็นของซื้อของขาย

แต่ถ้ามี “**เครื่องรับธรรม**” อยู่ในตัว ก็จะรับธรรมเข้าตัวอยู่เป็นนิจ เพราะธรรมชาติแสดงธรรมตลอดเวลา ประเทศไทยมีสัญลักษณ์แห่งธรรมเต็มไปหมดในรูปของโปสท์ วิหาร พระเจดีย์ พระพุทธรูป พระสงฆ์ ถ้ามีเครื่องรับธรรมอยู่ในตัว เพียงเห็นสัญลักษณ์เหล่านี้ จิตก็จะแล่นเข้าสู่ธรรมทันที ทำให้เกิดความสุข ความปิติ ความเป็นอิสระ และความรักอันไพศาล ธรรมวัตถุต่างๆ ที่เรามีเต็มประเทศจะกลับมีวิญญาณและมีคุณค่า ถ้าประชาชนมีเครื่องรับธรรม

ที่จริงศาสนาต่างๆ ไม่ว่าพุทธ คริสต์ อิสลาม ฮินดู ลิกซ์ เป็นทุนอันยิ่งใหญ่ทั้งในทางศรัทธา ปัญญา สังคม และวัตถุ แม้ลัทธิวัตถุนิยม - บริโภคนิยม - เงินนิยม จะได้ทำลายความศักดิ์สิทธิ์ของศาสนาในจิตใจของผู้คนเป็นอันมากทุกทาง ศาสนาก็ยังอยู่ถ้าช่วยกันสร้างเครื่องรับธรรมในจิตใจของมนุษย์ให้กลับคืนมา ศาสนาจะกลายเป็นทุนเพื่อการพัฒนาอันยิ่งใหญ่

ในปี พ.ศ. ๒๕๔๙ อันเป็นชาตกาลครบหนึ่งศตวรรษของท่านอาจารย์พุทธทาสมหาเถระผู้ ทรงคุณอันประเสริฐ คนไทยควรจะต้องถือเป็นโอกาสที่จะศึกษาศาสนธรรมกันให้มากๆ ตามศาสนาของตน ไม่จำกัดอยู่เฉพาะพระพุทธศาสนาเท่านั้น ตามปณิธานอันกว้างขวางของท่านพระมหาเถระ เพื่อให้เครื่องรับธรรมในจิตใจกลับคืนมา จะยังให้เกิดความสุขความเจริญ ทั้งในส่วนที่เป็นชีวิตของแต่ละบุคคลและสังคมเป็นส่วนรวม และถือเป็นโอกาสที่จะพัฒนาสังคมที่ร่มเย็นเป็นสุขขึ้นมาให้ได้

สังคมไทยมีโครงสร้างที่พิการ ความพิการเชิงโครงสร้างทำให้เจ็บป่วยและวิกฤต จำเป็นต้องเข้าใจความพิการเชิงโครงสร้างและทำโครงสร้างให้สมบูรณ์ เพื่ออำนวยความสะดวกให้เกิดความสุขสวัสดิ์

๒.

โครงสร้างทางสังคมที่ไม่เอื้อเพื่อธรรม

ลัทธิวัตถุนิยม - บริโภคนิยม - เงินนิยม (วบง.) ได้สร้างโครงสร้างทางชีวิตและโครงสร้างทางสังคมที่ทำให้ลายธรรมอย่างรุนแรง จะโดยรู้ตัวหรือไม่รู้ตัวก็ตาม ในขณะที่ศาสนาต่างๆ ตั้งคำถามว่า “ความจริงคืออะไร ความดีคืออะไร” ลัทธิ วบง. ยุให้ถามว่า “ทำอย่างไรจะรวย” เมื่อตั้งคำถามว่า “ทำอย่างไรจะรวย” ก็สามารถทำได้ทุกอย่างที่จะทำให้รวย เช่น ตัดไม้ทำลายป่า ค้ากำไรเกินควร จอราษฎร์บังหลวง คอร์รัปชันทุกชนิด บ้านเมืองเข้าไปสู่ความเสื่อมเสียทางศีลธรรมมากขึ้นเรื่อยๆ ช่องว่างทางเศรษฐกิจสังคมระหว่างคนจนและคนรวยห่างออกไปทุกทีๆ อันนำไปสู่ความขัดแย้ง ความรุนแรง และสงคราม

ในสังคมที่ในสมัยโบราณก่อนที่จะมีการปกครอง มนุษย์ต่างทำมาหากินและสามารถใช้ทรัพยากรธรรมชาติเสมอกัน ต่อมาเมื่อมีความชำนาญเฉพาะทางเกิดขึ้น จึงเกิดมีอาชีพแตกต่างกัน เป็นเหตุให้ต้องแลกเปลี่ยนสินค้าหรือการค้าขาย แหล่งที่แลกเปลี่ยนสินค้าหรือค้าขายก็กลายเป็นเมือง การปกครองเกิดขึ้นเพราะความจำเป็นที่ต้องจัดระบบการอยู่ร่วมกันและเพื่อรวมตัวกันต่อสู้เพื่อป้องกันตัว หรือเพื่อไปรุกรานกลุ่มอื่น ความเป็นรัฐจึงเกิดขึ้น ต่อมาเกิดระบบเงินตราขึ้นเพื่ออำนวยความสะดวกในการแลกเปลี่ยน แต่เงินเป็นสมมติที่ทำให้มนุษย์มีความโลภได้อย่างไม่มีที่สิ้นสุด สังคมก่อนมีระบบเงินกับหลังมีระบบเงินแตกต่างกันอย่างลิบลับ เพราะก่อนมีเงินมนุษย์ไม่สามารถโลภได้มาก เพราะอาหารและเข้าของต่างๆ มีข้อจำกัดในการสะสม แต่ตัวเลขของเงินไม่มีข้อจำกัด สามารถเพิ่มขึ้นอย่างไม่มีที่สิ้นสุด เงินได้เพิ่มอำนาจของมันขึ้นเรื่อยๆ

ขณะนี้เราเห็นอำนาจใหญ่ๆ เกิดขึ้น ๒ อย่าง คือ (๑) อำนาจรัฐ (๒) อำนาจเงิน แต่ยังมีอำนาจอีกชนิดหนึ่งเกิดขึ้นคือ (๓) อำนาจความรู้ อำนาจรัฐและอำนาจเงินจะต้องการความรู้ประเภทที่มาสสนับสนุน อำนาจรัฐและอำนาจเงิน ในขณะที่ชาวบ้านต้องการความรู้อีกประเภทหนึ่ง คือความรู้เพื่อดำรงชีวิตและเพื่อการอยู่ร่วมกัน ความรู้เพื่อวิถีชีวิตคือ ภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม อำนาจรัฐและอำนาจเงินจะไม่สนใจภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม อำนาจรัฐและอำนาจเงินจะกำหนดการศึกษาและการวิจัย การศึกษาและการวิจัยที่เรียกว่าความรู้สมัยใหม่นั้นไม่ใช่ความรู้ที่เป็นกลาง แต่เป็นความรู้ที่รับใช้อำนาจรัฐหรืออำนาจเงิน ไม่ใช่ความรู้ที่รับใช้วิถีชีวิตของชาวบ้าน

ในสังคมจึงเกิดโครงสร้างอำนาจ ๓ ชั้น คือ อำนาจรัฐ - อำนาจเงิน - อำนาจความรู้ ที่ผนึกกันเป็นอำนาจอันยิ่งใหญ่ที่กำหนดความเป็นไปในสังคม เป็นตัวกำหนดให้คนรับรู้อะไร คิดอะไร บริโภคอะไร และทำอะไร โดยคนส่วนใหญ่ไม่มีอิสรภาพที่จะดำเนินชีวิตไปตามธรรมชาติ โครงสร้างอำนาจกำหนดให้สังคมดำเนินไปบนเส้นทางวัตถุนิยม - บริโภคนิยม - เงินนิยม ซึ่งเป็นเส้นทางที่ใช้กิเลสตัณหาเป็นเครื่องขับเคลื่อน ศาสนาสอนว่ากิเลสตัณหาเป็นของไม่ดี เป็นอกุศลมูล แต่การพัฒนาสังคมปัจจุบันใช้อกุศลมูลทุกอย่าง

ศาสนาสอนว่ากิเลสตัณหาประกอบด้วย ตัณหา มานะ ทิฐิ

ตัณหา = ความอยากได้

มานะ = การใช้อำนาจเหนือผู้อื่น

ทิฐิ = การเอาความเป็นของตัวเองเป็นใหญ่

จะเห็นได้ว่าการพัฒนาปัจจุบันจะใช้ค้นหา มานะ ทิฐิ ครอบทุกอย่าง

เมื่อสังคมขับเคลื่อนด้วยกิเลสตัณหาเช่นนี้ จึงมีปัญหาต่างๆ มากขึ้นเรื่อยๆ จนวิกฤตด้วยประการต่างๆ เช่น แก่ความยากจนไม่ได้ สร้างความเป็นธรรมทางสังคมไม่ได้ ป้องกันการทำลายสิ่งแวดล้อมไม่ได้ แก้ปัญหาเสพติดไม่ได้ แก้ปัญหาการละเมิดสิทธิเด็กและสตรีไม่ได้ แก้ความรุนแรงไม่ได้ ทั้งๆ ที่มีปัญหาเช่นนี้ โครงสร้างอำนาจทางสังคมก็ลือคังคังไว้ เหมือนทุกคนถูกคุมขังไว้ในคุกทางสังคม ทำให้ไร้เสรีภาพ และไร้ศักยภาพ ทำให้ผู้คนรู้สึกหมดทางช่วย (helplessness) ความรู้สึกหมดหวัง (hopelessness) ความรู้สึกท้อแท้ (despair) แพร่กระจายทั่วไป เพราะไม่รู้จะทำอย่างไรกับโครงสร้างอำนาจอันใหญ่โตและหนักอึ้งอย่างมหึมาที่กดทับสังคมอยู่

รวมทั้งกดทับศาสนาด้วย !

แล้วศาสนามีหน้าอย่างไร ที่จะพัฒนาสังคมไทยแนวทางศาสนาไม่ว่าจะเป็นศาสนาใดก็ตาม

๓.

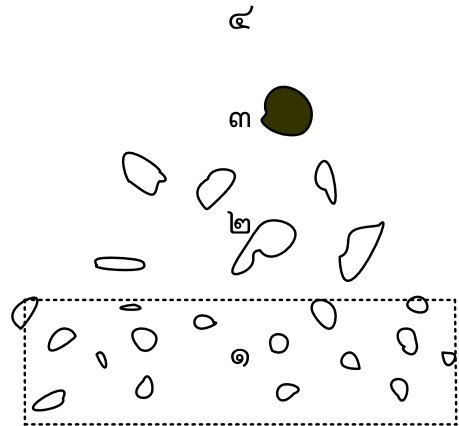
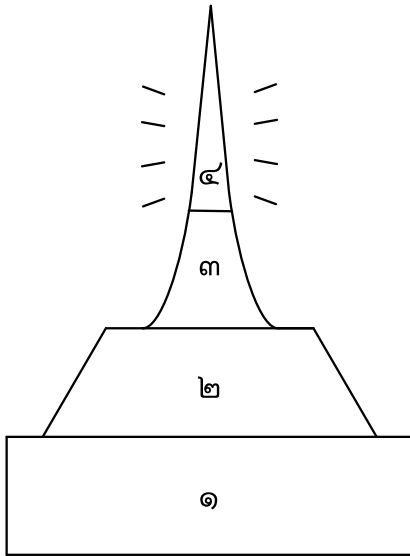
สังคมที่ฐานล่างอ่อนแอ

ปัญหาอะไรก็แล้วแต่ ถ้ามีปัญหาารู้เท่าทัน มันจะหมดความเป็นปัญหา หรือทำให้แก้ปัญหาได้ ปัญหาสังคมปัจจุบันที่ว่าหนักหนาสาหัสนั้น ถ้าเรามีปัญญารู้เท่าทันก็สามารถแก้ปัญหาได้ ปัญหาปัจจุบันเป็นปัญหาเชิงโครงสร้าง ถ้าเราสนใจเฉพาะปัญหาเชิงตัวบุคคล เราจะไม่สามารถแก้ปัญหาได้ เพราะโครงสร้างกำหนดคุณสมบัติ โครงสร้างของอะตอมกำหนดคุณสมบัติความเป็นธาตุต่างๆ โครงสร้างของกรรมพันธุ์กำหนดความเป็นแมว เป็นสุนัข เป็นคน เป็นต้นไม้มีนาฬิกาพันธุ โครงสร้างความเป็นเรือ กำหนดให้ลอยน้ำได้ โครงสร้างของบ้านกำหนดให้อยู่อาศัยได้ โครงสร้างของสังคมก็กำหนดคุณสมบัติของสังคม

โครงสร้างต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นบ้าน หรือพระเจดีย์ หรือสะพาน ฐานล่างต้องแข็งแรง และส่วนบนจะต้องเชื่อมกับฐานล่าง โครงสร้างทั้งหมดจึงจะทำงานได้มั่นคงและยั่งยืน สังคมก็เช่นเดียวกัน ที่ฐานล่างจะต้องแข็งแรง และส่วนบนจะต้องเชื่อมกัน ฐานล่างสังคมทั้งหมดจึงจะเป็นรูปร่างมั่นคง และยั่งยืน แต่ที่ผ่านมาส่วบนของสังคมคือโครงสร้างอำนาจดังกล่าวในตอน ๒ ทำให้ฐานล่างอ่อนแอด้วยประการต่างๆ ทั้งชุดทรัพยากรต่างๆ ไปเลี้ยงส่วนบน จักระบบการศึกษาที่ทำให้ส่วนล่างอ่อนแอ สร้างนโยบาย กฎหมาย กฎระเบียบที่ไม่เอื้ออำนวยต่อความเข้มแข็งของส่วนล่าง ทำให้ฐานล่างของสังคมอ่อนแอ ส่วนบนของสังคมก็ไม่เชื่อมโยงกับส่วนล่าง ไม่ว่าจะเป็นการศึกษา เศรษฐกิจ สุขภาพ หรือการสื่อสาร หลายคนทำงานอยู่ในกิจกรรมระดับชาติก็เป็นคนเก่งและเป็นคนดี แต่เพราะความที่ไม่เข้าใจฐานล่างของสังคม สิ่งที่คิดและทำจึงเหมือนแคว้งคว่างอยู่ในอากาศ ไม่เชื่อมกับฐาน ลองนึกภาพคนไทยใครก็ตามเมื่อเข้าศึกษาจนจบมหาวิทยาลัยในประเทศ แล้วไปเรียนต่อต่างประเทศแล้วกลับมารับราชการ มีตำแหน่งสำคัญเพิ่มขึ้นเป็นลำดับ ไม่มีการศึกษาส่วนใดที่จะทำให้เข้าใจฐานล่างของสังคม เพราะทั้งหมดลอยตัวอยู่ที่ “วิชา” ทั้งสิ้น เมื่อเป็นดังนั้น การกำหนดนโยบายของรัฐจึงไม่สามารถแก้ไขความพิการเชิงโครงสร้างดังกล่าว จะเป็นเพราะไม่เข้าใจหรือเพราะผลประโยชน์ก็ตาม ยิ่งเพิ่มความพิการดังกล่าวให้หนักขึ้น

ปัญหาเชิงโครงสร้างในภาพใหญ่สรุปให้เหลือ ๓ คือ

- (๑) ฐานล่างของสังคมอ่อนแอและขาดสมดุล
 (๒) กิจกรรมในส่วนบนของสังคมลอยเคว้งคว้างไม่มีฐาน
 (๓) ขาดนโยบายของรัฐที่จะแก้ไขความพิการทั้ง ๒ ดังกล่าว
 เพื่อช่วยจินตนาการ ลองดูรูปที่ ๑

- (ก) ๑ = ฐานล่าง (๒) กิจกรรมส่วนบน
 เช่น การศึกษา เศรษฐกิจ
 ๓ = นโยบาย (๔) ความดีงาม
 ที่ผุดบังเกิดขึ้นจากความถูกต้อง
 ของ ๑ + ๒ + ๓

- (ข) สังคมปัจจุบันเหมือนพระเจดีย์ที่ผุพัง
 (๑) ฐานล่างผุพัง (๒) กิจกรรมข้างบน
 ไม่เชื่อมฐาน (๓) มีความดำมืดทาง
 นโยบาย (๔) ความดีงามไม่ปรากฏ

รูปที่ ๑ แสดงพระเจดีย์ทางสังคม (ก) ที่เป็นไปอย่างถูกต้อง คือฐานล่างแข็งแรงและส่วนบนเชื่อมและตั้งอยู่บนฐาน (ข) สภาพปัจจุบันที่ฐานปรักหักพัง และส่วนบนไม่เชื่อมส่วนล่าง

รูป (ก) คือพระเจดีย์ที่แข็งแรงสวยงาม มียอดแหลมและแสงสว่างอันเป็นความดีงามที่เกิดจากความถูกต้อง รูป (ข) เป็นพระเจดีย์ที่ผุพังและไม่มีแสง เพราะโครงสร้างไม่ถูกต้อง

ลองสมมติต่อไปว่าพระเจดีย์ย่อมประกอบด้วยอิฐบ้าง ทรายบ้าง ปูนบ้าง ฯลฯ มีผู้หวังดีพยายามพัฒนาอิฐบ้าง ทรายบ้าง ปูนบ้าง เป็นส่วนแยกกัน พัฒนาให้วิเศษอย่างไรก็ไม่เกิดองค์พระเจดีย์ ถ้าไม่ทำงานเชิงโครงสร้าง คือออกแบบและนำส่วนประกอบมาต่อเชื่อมตามโครงสร้างที่ควรเป็น

ฉะนั้น การที่จะมีพระเจดีย์ทางสังคมที่แข็งแรง สวยงาม มีแสงสว่าง จะต้องมีการทำงานเชิงโครงสร้าง คือออกแบบพระเจดีย์และนำส่วนประกอบมาต่อเชื่อมกันตามโครงสร้าง

ที่พูดนี้ไม่ได้แปลว่าการพัฒนาจิตใจไม่สำคัญ แต่ทำไปพร้อมๆ กัน คือ **จิตใจ + โครงสร้าง** ทั้งสองมีผลเสริมกัน อย่างใดอย่างเดียวยังไม่ถึงอีกอย่าง

สร้างฐานล่างด้วยอิฐ ๓ ก้อน

ควรสร้างฐานล่างของสังคมให้แข็งแรงด้วยอิฐ ๓ ก้อน

คือ ศาสนา - เศรษฐกิจพอเพียง - ชุมชนเข้มแข็ง อย่างเชื่อมโยงกัน ถ้าอิฐทั้ง ๓ ก้อนนี้เชื่อมประสานกัน จะทำให้เกิดความเหนียวแน่นและแข็งแรง กล่าวคือ

ศาสนา สอนเรื่องความเมตตา กรุณา เรื่องความร่วมมือกัน เรื่องความซื่อสัตย์สุจริต เรื่องความขยัน

ประหยัด พึ่งตนเอง อนุรักษ์สิ่งแวดล้อม สุขภาพและความปลอดภัย การเรียนรู้และการพัฒนาจิตใจให้สูงขึ้น

เหล่านี้ล้วนเป็นกุศลธรรม หรือธรรมชา อันเป็นไปเพื่อความสุขความเจริญอย่างแท้จริง ศาสนาจึงควรเป็นพลังขับเคลื่อนการพัฒนา ไม่ใช่โลภะ - โทสะ - โมหะ อันเป็นอกุศลธรรมหรือธรรมดำที่ใช้ขับเคลื่อนการพัฒนากันอยู่ทุกวันนี้

อีกประการหนึ่ง ทูตทางศาสนาแม้อุบัติหายไปมากด้วยลัทธิวัตถุนิยม - บริโภคนิยม - เงินนิยม ก็ยังมีอยู่ ถ้าได้รับความเข้าใจและให้กำลังใจว่าศาสนาเป็นพลังของการพัฒนา ทูตทางศาสนาก็จะเติบโตแข็งแรงขึ้นโดยมิยาก เพราะเป็นของที่มีอยู่แล้ว ประกอบด้วยรากเหง้าก็ยังอยู่

ศาสนาควรจะเชื่อมโยงกับเศรษฐกิจพอเพียงและชุมชนเข้มแข็ง เพราะเป็นที่สอดคล้องเข้ากันได้ดี เมื่อเชื่อมประสานกันยังทำให้แน่นหนาแข็งแรงขึ้น

เศรษฐกิจพอเพียง เศรษฐกิจพอเพียงมีฐานอยู่ในศาสนธรรม คือความเมตตา กรุณา ความร่วมมือ

กัน ความซื่อสัตย์สุจริต ความขยัน ความประหยัด การพึ่งพาตนเอง การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม การดูแลสุขภาพและความปลอดภัย การเรียนรู้ และการพัฒนาจิตใจให้สูงขึ้น

ระบบเศรษฐกิจเป็นเรื่องสำคัญ มีผลอย่างรุนแรงต่อความรู้สึกนึกคิดและพฤติกรรมทั้งของบุคคลและสังคม ถ้าระบบเศรษฐกิจผิดสังคมจะรวนไปทั้งหมด ระบบเศรษฐกิจที่ขับเคลื่อนด้วยโลภจริตไม่สามารถสร้างสังคมที่มีความสุขความเจริญได้ แต่สังคมจะรวนและทำลายรากฐานและทุนต่างๆ ทางสังคม

ระบบเศรษฐกิจพอเพียงมีฐานอยู่ในความถูกต้อง ถ้าโลกได้เรียนรู้จะเข้ามาอบอุ่นมนุษยชาติจากวิกฤตการณ์ปัจจุบัน

สังคมไทยพึงทำความเข้าใจเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงให้ดี และนำมาขับเคลื่อนการพัฒนา โดยเฉพาะในการสร้างฐานล่างของสังคมให้แข็งแรง และควรเชื่อมโยงกับศาสนา และชุมชนเข้มแข็ง เพราะเป็นเรื่องที่สอดคล้องกัน และถ้าเชื่อมประสานกันจะหนักแน่นและแข็งแรงขึ้น

อนึ่ง เนื่องจากพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบันผู้ทรงเป็นธรรมราชา ได้มีพระราชดำรัสเป็นอันมากเกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง การที่สังคมไทยจะนำเศรษฐกิจพอเพียงมา

เป็นเครื่องสร้างความอยู่เย็นเป็นสุข จะได้อันสืบสันตติวงศ์จากคนที่คนทั้งหลายมีความเคารพศรัทธาในองค์พระเจ้าอยู่หัว มาเป็นพลังในการขับเคลื่อนอีกด้วย

หลักการของเศรษฐกิจพอเพียงไม่ขัดกับหลักศาสนาใดๆ เลย ฉะนั้นคำว่า “ศาสนากับเศรษฐกิจพอเพียง” ใช้ได้กับทุกศาสนาด้วย จะโดยแยกกันหรือร่วมกันก็ได้ เช่น

พุทธศาสนากับเศรษฐกิจพอเพียง

อิสลามกับเศรษฐกิจพอเพียง

คริสต์ศาสนากับเศรษฐกิจพอเพียง

ฮินดูกับเศรษฐกิจพอเพียง

สิกข์กับเศรษฐกิจพอเพียง

เป็นต้น

หรือจะมีความร่วมมือกันระหว่างศาสนาก็ยิ่งดี เศรษฐกิจพอเพียงจะเชื่อมโยงได้ทุกศาสนา เพราะหลักการสอดคล้องกัน และคนในทุกศาสนาก็รักพระเจ้าอยู่หัวร่วมกัน ศาสนากับเศรษฐกิจพอเพียงจึงน่าจะเป็นจุดยุทธศาสตร์ในการเคลื่อนสังคมไปสู่ความร่มเย็นเป็นสุข

ชุมชนเข้มแข็ง ชุมชนเป็นฐานล่างของสังคม ถ้าคนในชุมชนอยู่แบบตัวใครตัวมัน ชุมชนก็จะอ่อนแอ

แต่ถ้าคนในชุมชนรวมตัวร่วมคิดร่วมทำ ชุมชนก็จะเข้มแข็ง

ชุมชนเข้มแข็งจะแก้ปัญหาและพัฒนาทุกเรื่อง ทั้ง เศรษฐกิจ - จิตใจ - ครอบครัว - ชุมชน - สังคม - วัฒนธรรม - สิ่งแวดล้อม - สุขภาพและความปลอดภัย พร้อมกันไป คนในชุมชนสามารถรวมตัวกันวิจัย ทำแผนแม่บทชุมชน และขับเคลื่อนการพัฒนาที่ตนเองทำ ทำให้หลุดพ้นจากความยากจน อนุรักษ์สิ่งแวดล้อม สร้างเสริมสุขภาพ และสิ่งที่ดีงามอื่นๆ ได้

ตามปรกติชุมชนที่ถูกต้องจะสนใจประยุกต์ใช้ศาสนธรรม เพราะพบว่าการปฏิบัติตามศาสนธรรมช่วยให้ชุมชนเข้มแข็ง และพบว่าเศรษฐกิจชุมชนเป็นเศรษฐกิจพอเพียง ไม่ใช่เศรษฐกิจวัตถุนิยม - เงินนิยม แต่เป็นเศรษฐกิจธรรมนิยม ซึ่งเห็นความเชื่อมโยงระหว่างศาสนากับเศรษฐกิจพอเพียงได้ง่ายกว่าสังคมส่วนบนมาก

อนึ่ง ศาสนาและชุมชนมักจะมีโครงสร้างทางวัฒนธรรมที่ดำรงอยู่แล้ว ในทางพุทธมักพูดกันถึงโครงสร้าง “บวร” หรือ บ้าน วัด โรงเรียน ในชุมชนมุสลิมที่นับถือศาสนาอิสลามเราก็เห็นโครงสร้าง “สามเหลี่ยมชุมชนมุสลิม” คือ โต๊ะครู - โต๊ะอิหม่าม - คณะกรรมการอิสลามจังหวัด โต๊ะครูอยู่กับโรงเรียนเกี่ยวข้องกับความรู้ โต๊ะอิหม่ามเป็นหัวหน้ามัสยิดซึ่งเป็นศูนย์กลางของกิจกรรมทุกชนิดของชุมชน คณะกรรมการอิสลามจังหวัดเป็นโครงสร้างที่สัมพันธ์กับอำนาจรัฐ

การกระทำใดๆ ถ้าเชื่อมโยงกับโครงสร้างที่มีอยู่แล้ว จะง่าย สะดวก สอดคล้อง และเข้มแข็ง

การกระทำใดๆ ที่ลอยลงไปโดยไม่มีโครงสร้าง จะทำได้ยาก แปรลกแยก หรือไปบั่นทอนโยงใยของชุมชน (community fabric) ให้ขาดจากกัน ทำให้ชุมชนแตก

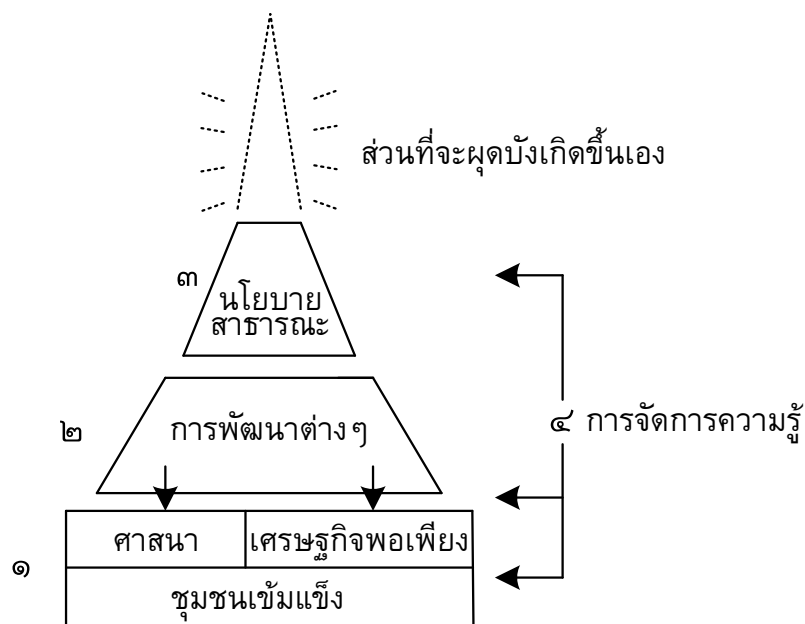
ที่ผ่านมาทางราชการเลือกที่จะใช้โครงสร้างใหม่ของทางราชการ โดยไม่คำนึงถึงโครงสร้างที่มีอยู่แล้วทางวัฒนธรรม ทำให้แปลกแยกและบั่นทอนพัฒนาไม่สำเร็จ แต่ทำให้ชุมชนอ่อนแอ และแตกสลายลง ตรงนี้ทางการเมืองและราชการต้องระวังเป็นพิเศษ แม้ปรารถนาดีมีไยต้องเอ่ยถึงการกระทำที่หวังผลทางการเมืองและการโกงกิน ที่จะไปทำให้ชุมชนอ่อนแอและแตกสลาย ประเภทไปส่งเสริมให้ปลูกพืชเชิงเดี่ยวก็ดี การไปยุให้ซื้อวัวจากออสเตรเลียซึ่งกลายเป็นวัวพลาสติกก็ดี ประเภทเอาเงินไปแจกก็ดี ประเภทจะแจกวัวล้านตัวก็ดี เป็นเรื่องที่ต้องระวังทั้งสิ้น นี่ก็เป็นตัวอย่างประเด็นทางนโยบาย นโยบายผิดพลาดก่อความเสียหาย นโยบายที่ดีช่วยให้ดี การพัฒนานโยบายสาธารณะที่ดีจึงเป็นกิจกรรมที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งในการพัฒนาสังคมไปสู่ความอยู่เย็นเป็นสุข

๕.

หลัก ๔ ประการในการสร้างสังคมสมบูรณ์

จากเหตุผลต่างๆ ที่กล่าวมาข้างต้น สามารถสรุปเป็นหลักการพัฒนาสังคมอยู่เย็นเป็นสุขให้เหลือสั้นที่สุด ๔ ประการดังในรูปที่ ๒ คือ

๑. สร้างฐานล่างของสังคมให้เข้มแข็งด้วยวิธี ๓ ก่อน
๒. ต่อเชื่อมการพัฒนาในส่วนบนของสังคมเข้ากับฐานล่าง
๓. พัฒนานโยบายสาธารณะให้สนับสนุน ๑ และ ๒
๔. ใช้การจัดการความรู้เป็นเครื่องมือ

รูปที่ ๒ หลัก ๔ ประการในการพัฒนาสังคมอยู่เย็นเป็นสุข ๑ = สร้างฐานด้วยวิธี ๓ ก่อน;
 ๒ = ส่วนบนของสังคมต่อกับฐาน; ๓ = นโยบายสาธารณะที่สนับสนุน ๑ และ ๒;
 ๔ ใช้การจัดการความรู้เป็นเครื่องมือ

การสร้างฐานล่างของสังคมให้เข้มแข็งด้วยอิฐ ๓ ก้อน ได้กล่าวมาแล้วในตอนที่ ๔

การพัฒนาใน ส่วนบนของสังคม เช่น การศึกษา เศรษฐกิจ สุขภาพ การสื่อสาร ระบบยุติธรรม ฯลฯ ต้องต่อเชื่อมกับฐานล่างให้ได้ ซึ่งจะทำให้กิจกรรมต่างๆ เหล่านั้นมีความหมาย มีการเรียนรู้และการวิจัยที่ทำให้ฐานล่างเข้มแข็ง กิจกรรมข้างบนกับข้างล่างจะประสานและส่งเสริมความเข้มแข็งซึ่งกันและกัน มิใช่ส่วนบนบ่อนเซาะส่วนล่างให้อ่อนแอ และสังคมทั้งหมดทรุดตัวลงอย่างที่ผ่านมา

ควรมี กระบวนการนโยบายสาธารณะ ให้นโยบายต่างๆ สนับสนุนความเข้มแข็งของฐานล่างของสังคม และสนับสนุนการเชื่อมต่อระหว่างกิจกรรมการพัฒนาต่างๆ ข้างบนกับฐานล่าง มิใช่ทำให้ส่วนทั้ง ๒ อ่อนแอ เช่นที่ผ่านมา

ที่กล่าวทั้งหมดทั้ง ๓ ประการ เป็นเรื่องยาก เพราะมีบุคคล องค์กร สถาบัน เกี่ยวข้องอยู่มาก ต่างมีความเข้าใจพฤติกรรมและความยึดถือแตกต่างกัน การจัดการความรู้จะส่งเสริมให้ทุกฝ่ายเข้ามาเรียนรู้ ร่วมกันในการปฏิบัติ เป็นกระบวนการที่ประกอบด้วยคุณธรรม ๘ ประการ และเป็นกระบวนการที่บูรณาการ ศักยภาพของมนุษย์ทั้ง ๔ มิติ เข้ามาด้วยกัน คือ กาย - จิต - สังคม - ปัญญา เป็นกระบวนการทางบวกที่ทรงพลังยิ่ง สามารถปลดปล่อยมนุษย์ ศักยภาพเสรีภาพและความสุขได้ *

กระบวนการจัดการความรู้ที่ดีจะนำไปสู่จิตสำนึกใหม่และการเปลี่ยนแปลงขั้นพื้นฐาน (Transformation) ทั้งในตัวตนและในองค์กร และก่อให้เกิดโครงสร้างใหม่ ที่ปรับเปลี่ยนจากองค์กรทางดิ่งที่ใช้อำนาจอันมีพลังสร้างสรรค์น้อย ไปสู่โครงสร้างเครือข่ายที่ใช้การเรียนรู้ร่วมกันในการปฏิบัติเข้ามาแทนที่การใช้อำนาจ ทำให้มีพลังสร้างสรรค์มาก

สังคมปัจจุบันถกทอกันด้วยทฤษฎี วิธีคิด ผลประโยชน์ ความเคยชิน และโครงสร้างต่างๆ อย่างแน่นหนา ยากที่จะมีใครเห็นทั้งหมด ต่างคนต่างเห็นเฉพาะส่วนที่ตัวอยู่และคุ้นเคย และพัฒนาเป็นส่วนๆ ตามที่รู้เห็น ไม่มีทางแก้ปัญหาด้วยการเอาชนะคะคานกัน ด้วยการใช้ความเห็นหรืออำนาจใด ๆ หรือโดยแบ่งฝ่าย แบ่งพวก แบ่งชนชั้น เพราะไม่มีฝ่าย พวก หรือชนชั้นใดที่จะฝ่าความยากลำบากที่ขวางกั้นนำพาสังคมไปสู่ความร่มเย็นเป็นสุขได้ ทุกฝ่าย ทุกพวก ทุกชนชั้น ทุกเรื่อง ทั้งกาย ใจ สังคมและปัญญา ล้วนมีความสำคัญ

การจัดการความรู้ให้ความสำคัญต่อทุกฝ่าย ทุกพวก ทุกชนชั้น และต่อทุกเรื่องทั้งกาย ใจ สังคม และปัญญา พร้อมกันหมด และเป็นกระบวนการที่นำคนทั้งหมดเข้ามาเรียนรู้ร่วมกันด้วยความเคารพในความรู้ ความชำนาญ หรือความดีที่มีอยู่ในตัวคนทุกคน ทำให้เกิดปัญญาร่วม (Collective wisdom) ซึ่งเป็นปัญญาของคนทั้งหมดร่วมกัน ซึ่งมีพลังมากพอที่จะเอาชนะอุปสรรคยากๆ ที่ขวางกั้นได้

การจัดการความรู้จึงเป็นเครื่องมือที่จะ (๑) ส่งเสริมการสร้างฐานล่างของสังคมให้เข้มแข็งด้วยอิฐ ๓ ก้อน (๒) ส่งเสริมการต่อเชื่อมกิจกรรมในส่วนบนของสังคมเข้ากับฐานล่าง และ (๓) ส่งเสริมการพัฒนา นโยบายสาธารณะให้สนับสนุน (๑) และ (๒)

หากศึกษาให้เข้าใจหลัก ๔ ประการ ในการพัฒนาสังคมอย่างแจ่มแจ้งก็จะเป็นคุณต่อการพัฒนาสังคมไปสู่ความอยู่เย็นเป็นสุข

* ตูรายละเอียดเพิ่มเติมใน “การจัดการความรู้ : กระบวนการปลดปล่อยมนุษย์สู่ศักยภาพ เสรีภาพและความสุข” โดยประเวศ วะสี จัดพิมพ์โดย สถาบันส่งเสริมการจัดการความรู้เพื่อสังคม, ธันวาคม ๒๕๔๘

๖.

การพัฒนาโดยเอาพื้นที่เป็นตัวตั้ง คือจุดยุทธศาสตร์

หลัก ๔ ประการของการพัฒนาสังคมที่กล่าวถึงในตอน ๕ ถ้าทำที่ส่วนกลางจะยากมากที่จะเข้าใจ เพราะส่วนกลางลอยตัวและแยกส่วน แต่ถ้าเอาพื้นที่เป็นตัวตั้งจะเข้าใจและปฏิบัติง่ายขึ้น เพราะในพื้นที่จะบูรณาการเรื่องต่างๆ เข้ามาด้วยกัน ไม่ได้แยกเป็นเรื่องๆ เหมือนกระทรวง ทบวง กรม และภาควิชาการ นอกจากนั้นในพื้นที่มีภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมที่เข้าใจซึมซับเรื่อง ศาสนา - เศรษฐกิจพอเพียง - ชุมชนเข้มแข็ง ได้ง่ายอยู่แล้วโดยธรรมชาติ

ยุทธศาสตร์คือส่งเสริมสนับสนุนความเคลื่อนไหวเรื่องศาสนา - เศรษฐกิจพอเพียง - ชุมชนเข้มแข็ง ในพื้นที่ ทั้งระดับชุมชนและระดับจังหวัดทั้งจังหวัด

พร้อม ๆ กับดึงกลไกต่าง ๆ เข้ามาสนับสนุนทั้งทางวิชาการและทางนโยบาย

โดยอาศัยกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันในการปฏิบัติ

ซึ่งเกิดขึ้นจากการจัดการความรู้

ศาสนา - เศรษฐกิจพอเพียง - ชุมชนเข้มแข็ง

ในเวลา ๒๐-๓๐ ปีที่ผ่านมา คนไทยส่วนหนึ่งให้อำนาจการพัฒนาบางองค์กรร่วมกับชาวบ้าน ได้เรียนรู้แล้วว่า คนไทยส่งเสริมให้ชุมชนเข้มแข็งทำอะไร และรู้ว่าชุมชนเข้มแข็งจะแก้ปัญหาความยากจนและปัญหาอื่นๆ พร้อมกันไปอย่างบูรณาการ ปัญหาเศรษฐกิจ จิตใจ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม เชื่อมโยงกัน ไม่มีทางที่จะแก้ปัญหาทีละอย่างๆ แบบแยกส่วน เช่น แก้ความยากจนโดยเอกเทศ แก้เรื่องจิตใจโดยเอกเทศ แก้เรื่องสิ่งแวดล้อมโดยเอกเทศ แก้เรื่องไม่มีที่ทำกินโดยเอกเทศ วิธีทำแบบแยกส่วนเช่นนี้ทำกันมานานแล้ว โดยไม่ประสบผลสำเร็จอย่างใด แต่ภาครัฐก็ยังคงทำดั่งนั้นต่อไป เพราะทางราชการทำงานโดยเอากรมเป็นตัวตั้ง กรมแต่ละกรมก็มีหน้าที่เฉพาะอย่าง จึงทำอย่างเฉพาะอย่างแบบแยกส่วนดังกล่าว

ยุทธศาสตร์การพัฒนาจึงต้องเอาพื้นที่เป็นตัวตั้ง

เพราะความเป็นจริงในพื้นที่นั้นทุกอย่างเชื่อมโยงเป็นบูรณาการ ไม่ได้แยกเป็นกรมๆ เหมือนทางราชการ

ฉะนั้น กรมต่างๆ ไม่ควรเป็นผู้เข้าไปทำเอง แต่สนับสนุนชุมชนตามความริเริ่ม และความต้องการของชุมชน

ขณะนี้ชาวบ้านในหลายชุมชนรวมตัวกันทำการวิจัยเรื่องของชุมชนเอง เช่น เรื่องเศรษฐกิจชุมชน ทำให้รู้ว่าทำไมยากจนและไม่หลุดออกจากความยากจนไปได้ ทำให้ปรับพฤติกรรมการผลิตและการบริโภค เช่น ปรับจากการปลูกพืชเชิงเดี่ยว ไปเป็นทำหลายอย่างเชื่อมโยงกันเป็น Cluster บางครั้งทำอาชีพ ๓๐-๔๐ อย่างเชื่อมโยงกัน ที่เรียกว่าวิสาหกิจชุมชน เป็นเศรษฐกิจชุมชนอันเข้มแข็งหรือเศรษฐกิจพอเพียง ทำให้หลุด

พ้นจากความยากจนอย่างถาวร รวมทั้งพัฒนาอย่างอื่นๆ พร้อมกันไปด้วย คือ จิตใจ - ครอบครัว - ชุมชน - สังคม - สิ่งแวดล้อม - วัฒนธรรม - สุขภาพ และความปลอดภัย

ชาวบ้านได้เอาผลวิจัยไปทำแผนแม่บทชุมชน ซึ่งเป็นแผนพัฒนาอย่างบูรณาการ เนื่องจากเป็นแผนที่ชาวบ้านทำเอง ชุมชนจึงสามารถขับเคลื่อนการพัฒนาตามแผนได้ ถ้าเป็นแผนที่ทางราชการยึดเยี่ยกลงไป ทำนอง “ทางการเข้าสั่งมาว่า...” ชาวบ้านจะไม่เข้าใจและขับเคลื่อนการพัฒนาไม่ได้ ทำนอง “ผู้ใหญ่ลืกับสุกร” เมื่อชุมชนขับเคลื่อนการพัฒนาตามแผนแม่บทชุมชนก็จะเกิดการพัฒนาอย่างบูรณาการและเกิดความร่มเย็นเป็นสุข

ศาสนาทุกศาสนา และกระบวนการเศรษฐกิจพอเพียง ควรจะเชื่อมโยงกับกระบวนการชุมชนเข้มแข็ง ถ้าชุมชนเข้มแข็งทั้งประเทศ มีเศรษฐกิจพอเพียง และปฏิบัติตามหลักศาสนาธรรมฐานล่างของสังคมจะแข็งแรงมาก สามารถรองรับการเติบโตของสังคมทั้งหมดได้อย่างมั่นคงและยั่งยืน

องค์กรต่างๆ ที่ทำงานเรื่องชุมชนเข้มแข็งมาจนช้านาน ควรจะรวมตัวกันเป็นเครือข่ายส่งเสริมชุมชนเข้มแข็งและเศรษฐกิจพอเพียง ทำแผนส่งเสริมชุมชนเข้มแข็งและเศรษฐกิจพอเพียงทั้งประเทศ และตั้งส่วนต่างๆ เข้ามาเกี่ยวข้อง ทั้งทางราชการ วิชาการ ธุรกิจ สื่อมวลชน การเมือง เพื่อเรียนรู้ร่วมกันในการปฏิบัติ

การเรียนรู้ร่วมกันในการปฏิบัติของคนไทยทุกฝ่ายในการส่งเสริมชุมชนเข้มแข็งและเศรษฐกิจพอเพียง คือจุดแตกหักของการสร้างสังคมอยู่เย็นเป็นสุข

ฉะนั้น เครือข่ายส่งเสริมชุมชนเข้มแข็งและเศรษฐกิจพอเพียง จะต้องทำตรงนี้ได้ ควรมีคณะทำงานส่งเสริมชุมชนเข้มแข็งและเศรษฐกิจพอเพียงที่เข้มแข็ง ทำงานเต็มเวลา มีความสามารถในการจัดการความรู้ ที่จะส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันในการปฏิบัติของคนไทยทุกฝ่ายในการส่งเสริมชุมชนเข้มแข็งและเศรษฐกิจพอเพียง

ถ้าทำได้ จะยกระดับการเรียนรู้ร่วมกันของคนไทยทั่วประเทศครั้งมหิพาร และก็ไม่ใช้การเรียนรู้ชีวิตจริง ปฏิบัติทั้งเรื่อง เศรษฐกิจ - จิตใจ - ครอบครัว - ชุมชน - สังคม - วัฒนธรรม - สุขภาพและความปลอดภัย พร้อมกันไปอย่างบูรณาการ ซึ่งเป็นการเรียนรู้เพื่อสร้างความอยู่เย็นเป็นสุขทั้งประเทศ

การพัฒนาจังหวัดทั้งจังหวัดอย่างบูรณาการ

การพัฒนาชุมชนทำอะไร เราค่อนข้างรู้แล้วพอสมควรถึงขั้นควรพัฒนาชุมชนทั้งประเทศดังกล่าวข้างต้น แต่การพัฒนาจังหวัดทั้งจังหวัดอย่างบูรณาการมีขอบเขตกว้างขวางขึ้น มีหลายมิติมากขึ้น มีความซับซ้อนมากขึ้น เรายังไม่มีความสามารถพอที่ตรงนี้ แต่เครือข่ายส่งเสริมชุมชนเข้มแข็งและเศรษฐกิจพอเพียง ควรจะขยับมาทดลองทำการพัฒนาจังหวัดทั้งจังหวัดอย่างบูรณาการเป็นบางจังหวัดก่อน

ในระดับจังหวัดมีองค์กรที่เกี่ยวข้องมากทั้งฝ่ายภูมิภาค ท้องถิ่น องค์กรของราชการส่วนกลาง ภาคธุรกิจเอกชน ภาควิชาการที่บางจังหวัดก็มีถึงระดับอุดมศึกษา ยังมีฝ่ายการเมือง ซึ่งนอกจาก สส. และ สว. แล้วยังมีรองนายกรัฐมนตรีคนหนึ่งรับผิดชอบดูแลกลุ่มจังหวัด รวมแล้วมีทรัพยากรหลากหลายมากมาย เกินพอที่จะสร้างความร่มเย็นเป็นสุขทั้งจังหวัด ถ้ามีการจัดการให้มีการเรียนรู้ร่วมกันในการปฏิบัติได้

การทำงานอาจมีขั้นตอนและความหมายดังต่อไปนี้

(๑) **สำรวจศักยภาพของจังหวัด** โดยสำรวจว่าในจังหวัดมีใครหรือองค์กรใดที่กำลังทำอะไรดีๆ อยู่บ้าง จะเป็นองค์กรหรือบุคคลใดก็ตาม เช่น ชุมชน ครู พระ พัฒนาการ เกษตรตำบล เทศมนตรี มีเครือข่าย

อะไรอยู่แล้วบ้าง ฯลฯ สกว. (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย) และ สคส. (สถาบันส่งเสริมการจัดการความรู้เพื่อสังคม) ซึ่งทำงานนำร่องในเรื่องนี้อยู่แล้ว ควรจะรับผิดชอบประสานงานการสำรวจศักยภาพ จังหวัด และทำระบบข้อมูลศักยภาพจังหวัด

(๒) **นำข้อมูลศักยภาพจังหวัดเผยแพร่ให้รู้กันทั่ว** จังหวัดต่างๆ มักจะมองเฉพาะด้านปัญหา ซึ่งทำให้เกิดอารมณ์ทางลบต่างๆ ข้อมูลศักยภาพจังหวัดซึ่งบอกถึงความสำเร็จ ความน่าภาคภูมิใจในเรื่องต่างๆ จะก่อให้เกิดความปิติ ยินดี มีกำลังใจ มองเห็นทางไป และเกิดความมุ่งมั่นร่วมกันที่จะทำให้จังหวัดทั้งจังหวัดดีขึ้น

(๓) **จัดประชุมเครือข่ายส่งเสริมการพัฒนาจังหวัดบูรณาการในจังหวัดนั้น ๆ** เพื่อเอาข้อมูล ศักยภาพมาพิจารณาว่าจะส่งเสริมสิ่งดี ๆ ในจังหวัดให้ขยายตัวออกไปได้อย่างไร นี้อาจเรียกว่าที่ประชุม นโยบายพัฒนาจังหวัดอย่างบูรณาการ ประกอบด้วยผู้ปฏิบัติ ผู้บริหาร นักวิชาการ ผู้สนับสนุนเชิงนโยบาย ถ้ามีการประชุมอย่างสม่ำเสมอ เช่นทุกหนึ่งเดือน มืองค์ประกอบของผู้ร่วมประชุมเหมาะสม มีผลการวิจัย สถานการณ์สนับสนุนการประชุม กลไกนี้จะทั้งแก้ปัญหาที่ติดขัด ไม่ว่าจะเป็นเชิงเทคนิค หรือเชิงการบริหาร หรือเชิงนโยบายไปได้ในตัว โดยการเรียนรู้ร่วมกันในการปฏิบัติจริง (คือการพัฒนาจังหวัด) ของผู้เกี่ยวข้อง ทุกฝ่ายตั้งแต่ชุมชนไปจนถึงรัฐบาล เช่นอะไรที่ติดขัดในทางการบริหารหรือทางนโยบายในระดับสูง รองนายกรัฐมนตรีที่ดูแลจังหวัดนั้นอยู่ในฐานะจะช่วยแก้ติดขัดไปได้ รวมทั้งเป็นการเรียนรู้ที่ดีสำหรับตัวท่านเองด้วย

(๔) **จังหวัดทั้งจังหวัดกลายเป็นมหาวิทยาลัยชีวิตที่มีการเรียนรู้ร่วมกันทั้งจังหวัด** โดยที่วิธีการดังกล่าวข้างต้นเป็นวิธีการทางบวก คือเอาศักยภาพและความสำเร็จมาชื่นชมและขยายตัว และเป็นวิธีการที่ให้เกียรติทุกคนที่เกี่ยวข้อง จะมีผู้เข้าร่วมกระบวนการขยายตัวเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว จนในที่สุดเป็นการเรียนรู้ สร้างความรัก ความเห็นใจกัน เกิดความเชื่อถือไว้วางใจกัน (Trust) เมื่อเกิดความเชื่อถือไว้วางใจกัน ผู้คนจะมีความสุขมากในการที่ได้ทำงานร่วมกัน เรื่องยาก ๆ จะกลายเป็นง่าย ทำให้พัฒนาและแก้ปัญหาได้มากขึ้นตามลำดับร่วมกันของคนทั้งจังหวัด เป็นการเรียนรู้เพื่อพัฒนาทุกเรื่องอย่างบูรณาการทั้งเศรษฐกิจ - จิตใจ - ครอบครัว - ชุมชน - สังคม - วัฒนธรรม - สิ่งแวดล้อม - สุขภาพและความปลอดภัย เป็นการศึกษาในรูปแบบใหม่ คือศึกษาจากการเรียนรู้ร่วมกันในการปฏิบัติจริง กระบวนการพัฒนาจังหวัดอย่างบูรณาการนี้จะไปถึงการศึกษาในระบบให้ปรับตัวไปสู่การศึกษาจากชีวิตจริงและปฏิบัติจริง จังหวัดทั้งจังหวัดจะกลายเป็นมหาวิทยาลัยชีวิตที่คนทั้งจังหวัดเป็นทั้งครูและนักเรียน ร่วมเรียนรู้กันในการพัฒนาทุกเรื่อง เป็นการพัฒนาทั้งการศึกษา ศาสนา สังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม สุขภาพและความปลอดภัย พร้อมกันหมด เกิดความอยู่เย็นเป็นสุขทั้งจังหวัด

(๕) **คณะทำงานส่งเสริมการพัฒนาจังหวัดอย่างบูรณาการ** ในแต่ละจังหวัด ต้องมีคณะทำงานส่งเสริมการพัฒนาจังหวัดอย่างบูรณาการที่มีความสามารถสูง ทำงานเต็มเวลา จัดการความรู้ เป็นทำหน้าที่ส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้กันของทุกฝ่าย ฉะนั้นต้องมีความสามารถประสานงานได้ยาวไกล จากชาวบ้านจนถึงผู้บริหารระดับสูง ความสำเร็จจะอยู่ที่การคัดสรรคณะทำงานที่เหมาะสม

(๖) **การขยายตัวไปยังจังหวัดอื่น ๆ** เมื่อได้มีการทดลองส่งเสริมการพัฒนาจังหวัดอย่างบูรณาการเป็นบางจังหวัด จะได้มีการเรียนรู้การบริหารจัดการ ซึ่งสามารถขยายตัวไปยังจังหวัดอื่น ๆ ต่อไปได้ แต่ต้องมีการเตรียมการขยายแต่เนิ่นๆ เพราะทุกจังหวัดจะต้องการทำอย่างนี้บ้าง กระบวนการพัฒนาในแต่ละจังหวัดอาจจะแตกต่างกันไปตามภูมิสังคมของแต่ละจังหวัด เมื่อจังหวัดทุกจังหวัดกลายเป็นมหาวิทยาลัยชีวิตที่ทุกคนเรียนรู้ร่วมกันในชีวิตจริงและปฏิบัติจริง และมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างจังหวัด ประเทศทั้ง

ประเทศเป็นประเทศแห่งการเรียนรู้ร่วมกันในการปฏิบัติจริงของการพัฒนาอย่างบูรณาการ ส่งเสริมให้เกิดความร่มเย็นเป็นสุข

(๗) การพัฒนาจังหวัดอย่างบูรณาการจะก่อให้เกิดการปฏิรูปต่าง ๆ ประเทศต้องการการปฏิรูปต่าง ๆ เช่น ปฏิรูปสังคม เศรษฐกิจ ปฏิรูปจิตใจ ปฏิรูปการศึกษา ปฏิรูประบบสุขภาพ ปฏิรูปการงบประมาณ ปฏิรูประบบราชการ ปฏิรูปการเมือง ฯลฯ แต่การปฏิรูปเหล่านี้มักไม่เป็นผลสำเร็จ เพราะไปเน้นที่การปฏิรูปองค์กรและกลไก ทำให้เกิดความหวาดกลัว การถกเถียงและต่อสู้ ไม่มีใครเชื่อใคร และก็ไม่ทราบว่าจะเชื่อได้หรือไม่

แต่การพัฒนาจังหวัดอย่างบูรณาการตามที่กล่าวมา เนื่องจากเป็นวิธีการทางบวก มีการให้เกียรติทุกคนที่เกี่ยวข้อง ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของทุกฝ่าย และชื่นชมในผลสำเร็จร่วมกัน ในกระบวนการดังกล่าวจะดึงให้เกิดการปฏิรูปต่าง ๆ ตามมา ทั้งการศึกษา สังคม เศรษฐกิจ ระบบราชการ ฯลฯ เพราะทุกฝ่ายมีส่วนร่วมและเห็นได้ด้วยตนเอง (สันติวิธี) ว่าทำอย่างนี้ดี ไม่ใช่เพราะใครมาบีบบังคับ

๗. ปัจฉิมกถา

สังคมสมัยใหม่เป็นสังคมที่เชื่อมโยงซับซ้อนหลายมิติ มีปัญหาเชิงโครงสร้างที่ยาก จนไม่มีใครแก้ได้ ความเป็นสังคมซับซ้อนเกิดขึ้นโดยรวดเร็ว เร็วกว่าการปรับเปลี่ยนวิธีคิดของมนุษย์ คนส่วนใหญ่คิดแบบง่ายและตรง (simple and linear) ซึ่งไม่สอดคล้องกับสภาพความซับซ้อน การคิดเชิงอำนาจก็ดี การคิดแบ่งขั้วเชิงขาวดำประเภทเราชาวคนอื่นด่าก็ดี หรือวิธีคิดแบบแยกส่วนตายตัว ทำให้ไม่พบทางออกจากปัญหาเชิงโครงสร้างอันซับซ้อนและยาก

เมื่อแก้ปัญหาไม่ได้ ก็พาให้ท้อถอยบ้าง หดห้วงบ้าง กล่าวโทษกันบ้าง ทะเลาะกันบ้าง ใช้ความรุนแรงบ้าง หรือหันเข้าหายาเสพติด หรือการฆ่าตัวตาย ทั้งหมดไม่นำไปสู่การแก้ปัญหาแต่อย่างใด

ถ้าใช้วิธีคิดแบบ “อิทัปปัจจยตา” ที่ท่านอาจารย์พุทธทาสสอน จะไม่คิดเชิงอำนาจ จะไม่คิดเชิงแบ่งขั้ว จะไม่คิดแบบแยกส่วนตายตัว จะไม่โกรธเมื่อเห็นอะไรที่ไม่ถูกใจขึ้น เพราะรู้ว่ามิเหตุปัจจัยให้เป็นเช่นนั้นเอง เมื่อไม่โกรธก็จะมีเมตตาสูง ความมีเมตตาทำให้เกิดความสัมพันธที่ดี ทำให้เกิดความเชื่อถือไว้วางใจกัน ทำให้สามารถเรียนรู้ร่วมกันในการปฏิบัติและเกิดปัญญาร่วม (Collective wisdom) ปัญญาร่วมเท่านั้นจึงจะมีพลังมากพอที่จะออกจากกับดักของสังคมปัจจุบัน

หลักอิทัปปัจจยตาจะทำให้เป็น **พหุปัจจัยทั่วพร้อม (Co - arising)** ไม่ใช่ปัจจัยเดี่ยวแยกๆ กัน จะทำให้เข้าใจว่าทำไมการทำอะไรแต่ละอย่างแยกกันจึงไม่ได้ผล เช่น แก้วความยากจนโดยเอกเทศ ปฏิรูปที่ดินโดยเอกเทศ อนุรักษ์สิ่งแวดล้อมโดยเอกเทศ แก่คนแล้งที่หนึ่ง แก่น้ำท่วมที่หนึ่ง ฯลฯ รวมทั้งการใช้เครื่องมือแก้ปัญหาทางกาย (วัตถุ) จิต สังคม ปัญญา ทำอย่างใดอย่างหนึ่งก็ไม่ได้ผล เช่น พัฒนาวัตถุอย่างเดียว พัฒนาจิตอย่างเดียว พัฒนาสังคมอย่างเดียว พัฒนาการศึกษารูปแบบเดียว แยกทำเป็นส่วนๆ ย่อมประสบความติดขัด

ที่นำเสนอนี้เป็นวิธีคิดและทำแบบบูรณาการ คือแก้ปัญหาหรือพัฒนาเศรษฐกิจ - จิตใจ - ครอบครัว - ชุมชน - สังคม - วัฒนธรรม - สิ่งแวดล้อม - สุขภาพและความปลอดภัย พร้อมกัน ซึ่งทำไม่ได้โดยเอารวม

เป็นตัวตั้ง แต่ต้องเอาพื้นที่เป็นตัวตั้ง นอกจากนั้นต้องบูรณาการศักยภาพของมนุษย์ทั้ง ๔ มิติเข้ามาพร้อมกัน คือ กาย - จิต - สังคม - ปัญญา การจัดการความรู้ คือกระบวนการพัฒนา ศักยภาพของมนุษย์ทั้ง ๔ มิติ เข้ามาใช้อย่างบูรณาการพร้อมกัน ไม่ใช่ระบบแบบแยกส่วน คือพัฒนาจิตอย่างเดียว แต่เป็นธรรมชาติบูรณาการพร้อมกัน ตามแนวที่เรียกว่าพหุปัจจัยตัวพร้อม (Co-arising)

ในกระบวนการทำงานนี้จะทำให้เกิด **จิตสำนึกใหม่** ซึ่งเป็นจิตใหญ่และเกิดการเปลี่ยนแปลงขั้นพื้นฐาน (Transformation) ในตัวเอง ที่ทำให้เกิดความรู้สึกนึกคิดใหม่ มองสรรพสิ่งและเพื่อนมนุษย์ในทัศนะใหม่ และมีพฤติกรรมใหม่ การทำอะไรๆ โดยเป็นเพียงกลไกเท่านั้น ไม่ได้ผลแท้จริงและจริงจังยั่งยืน แต่การเกิดจิตสำนึกใหม่และการเปลี่ยนแปลงขั้นพื้นฐานในตัวคนเท่านั้น จึงจะทำให้ฝ่าความยากไปสู่สังคมร่มเย็นเป็นสุขได้

ที่นำเสนอมาไม่ได้มุ่งการวิพากษ์วิจารณ์หรือทู่เถียงเอาชนะกันเพราะเป็นเรื่องต้นเกิน แต่การเปลี่ยนแปลงอย่างลึกซึ้งเกิดขึ้นได้จากการทำงานร่วมกัน ด้วยความคิดที่ว่ามนุษย์ทุกคนมีเมล็ดพันธุ์แห่งความดีอยู่ในตัว อาศัยความเมตตาและความเคารพซึ่งกันและกัน สามารถเรียนรู้ร่วมกันในการปฏิบัติ เกิดเห็นคุณค่าและความไว้วางใจซึ่งกันและกัน ชื่นชมในผลสำเร็จร่วมกัน ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างลึกซึ้งในตนเอง ซึ่งจะนำไปสู่การปฏิรูปองค์กรและระบบต่างๆ ตามมาโดยไม่ยากนัก ซึ่งตรงข้ามกันกับการเริ่มต้นด้วยการปฏิรูปองค์กร

ที่กล่าวมานี้ถ้าจะเรียกว่าเป็นการศึกษาแนวใหม่ ไม่ใช่การศึกษาแบบท่อง “วิชา” ซึ่งเป็นการแยกส่วน ได้ผลน้อย แต่เป็นการศึกษาที่ประกอบด้วยการเรียนรู้ร่วมกันในชีวิตจริงและปฏิบัติจริง คือเรียนรู้ร่วมกันในการทำงานให้เป็นผลสำเร็จ ซึ่งนอกจากผลสำเร็จในงานคือการพัฒนาอย่างบูรณาการแล้ว ยังเป็นการพัฒนาตัวเองและพัฒนาระบบงานไปด้วยในตัว ซึ่งน่าจะเป็นกระบวนการเรียนรู้ที่ดีที่สุดอย่างหนึ่ง

เป็นหน้าที่ของเราทุกคนที่จะแสวงหาและช่วยให้เพื่อนมนุษย์ได้พบกระบวนการเรียนรู้ที่ดี เพราะกระบวนการเรียนรู้ที่ดีเป็นสิ่งที่ประเสริฐที่สุดของมนุษย์ เพราะจะปลดปล่อยมนุษย์ไปสู่อิสรภาพ ศักยภาพ เกิดความรักอันไพศาลและความสุข อันจักเป็นไปเพื่อการสร้างความอยู่เย็นเป็นสุขถ้วนหน้า หรือการพ้นทุกข์ร่วมกัน
